

Christoffel Frederik Franck (1755-1816)

Een veelzijdig kunstschilder, verdronken in de Bennebroekervaart.

Inleiding

Op 30 september 1816 gaven Cornelis van de Weiden, winkelier en Hendrik Moorhoff, veldwachter in Heemstede het overlijden aan van een man, die ze dood in de Rooheller Zandvaart (Bennebroekervaart) te Bennebroek hadden aangetroffen. Hij was een kunstschilder die zij kenden onder de naam Christiaan Frederik Franck. Wie was deze man?

Chr. F. Franck woonde voor zijn overlijden op de Glip in Heemstede. Hij was op 4 mei 1755 in de Lutherse kerk te Zwolle gedoopt als Christoffel (Christoffer). Hij was de zoon van Christiaan Vrancke en Hendrika van Doesburg. Later noemde hij zich zelf Christiaan Frederik Franck. Zijn moeder hertrouwde in 1772 als weduwe met de weduwnaar en timmerman Lambertus Hulsbergen. Lambertus had een zoon, Adriaan geheten, die even oud was als Christoffel. Chr. Franck en zijn stiefbroer Adrianus Hulsbergen kozen allebei voor het beroep van fijnschilder (kunstschilder). Van Adriaan Hulsbergen is bekend, dat hij enige tijd in de leer is geweest van de meester-schilder B. van Megen. Het is goed mogelijk dat Christoffel bij dezelfde schilder het vak heeft geleerd.

Adriaan Hulsbergen (1755-1827) bleef zijn hele leven in Zwolle wonen en trouwde daar drie maal. Hij schilderde evenals zijn stiefbroer kamerbehangsels en schilderijen.

Verblijf in Leeuwarden

Kamerbehangsels waren zeer populair bij de inrichting van pronkkamers in de 17^e en 18^e eeuw. Behangselschilderijen zijn met ei, lijm of olieverf geschilderde grote stukken linnen doek, die ofwel loshangend aan de wand werden bevestigd of als onderdeel van een kamerdecoratie werden ingepast in de betimmering van een vertrek. Deze behangselschilderingen stelden figuur-, landschap- of bloemenstukken voor. Veel kunstenaars in de 18^e eeuw kregen hun opleiding in ateliers waar geschilderd behangsel werd gemaakt. Behangselschilderijen werden in

Zelfportret C.F. Franck. Rijksmuseum Amsterdam

de laatste periode van deze vorm van schilderkunst 1750-1830 vaak in zogenaamde behangselfabrieken vervaardigd. Dat waren grote ateliers waar vele schilders aan het werk waren. Wanneer het doek droog was, rolde men het op en plaatste het in het vertrek van het woonhuis of gebouw van een instelling.

Chr.F. Franck decoreerde de voogdenkamer van het St. Anthonygasthuis te Dokkum op deze manier.

Christoffel was aan het begin van zijn loopbaan naar Friesland vertrokken. In 1785 werd hij tot poorter van de stad Leeuwarden geregistreerd als Christoffel Frederik Franck. Hij woonde aan de Hoekse poort in Leeuwarden. In Leeuwarden was rond die tijd een beroemd atelier van de behangselfabrieur Frans Swart (1752-1839) die een aantal mensen in dienst had. Het is niet bekend of Chr. Franck bij hem of bij een andere schilder in dienst is geweest. Vermoedelijk vestigde hij zich na enige tijd zelfstandig als kunstschilder. Hij plaatste advertenties in de Leeuwarder courant in 1784 en 1788. De advertentie van 13 december 1788 luidde: *De konstschilder C. Franck te Leeuwarden presenteert voor den prijs van 16, 18, 20, 22 tot 24 stuivers de el te maken allerlei soorten van kamer-behangsels in welken smaak men dezelve zoude mogen verkiezen; het zij bloemwerk, veldgesichten, historien of iets anders tegens ieders idee en naar den smaak in welke kamers betimmerd zijn (alles in vakwerk en baanwerk) zo dat de liefhebbers niet alleen het voorrecht hebben van eene vrije keuze te doen maar daar te boven bevinden zullen, dat het doek veel beter en duurzamer is, dan dat op 't .. de gemeene kamerbehangsels gedrukt zijn. Bovengemelde recommandeert zich ook tot het maken van schoorsteenstukken en andere soorten schilderijen, alles uitvoerig naar de prys is; mede tot het opverven van binnenvertrekken en wat tot sieraad van een kamer gedaan kan met het penceel uitgevoerd worden.*

Met de schilder D.J. Struiving maakte Franck eind 1787 plannen en tekeningen voor de decoratie van de Vertrekkamer op het stadhuis te Leeuwarden. De plannen werden niet goedgekeurd, maar de schilders zijn wel voor hun ontwerpen betaald. Een van deze plannen is nog in het gemeentearchief van Leeuwarden bewaard gebleven. Het is een kleurige schets met in het midden een allegorische voorstelling en aan weerszijden vlakken met bovenin landschappen en beneden emblemen geschilderd.

Naast behangselfabrieur, waarvoor hij onder meer reclame maakte

in zijn advertentie, schilderde hij ook een aantal zogenaamde schoorsteenstukken in Leeuwarden. Van Chr.F.Franck is een prachtig familieportret bekend van de Friese familie Sloterdijk uit 1785. Een foto hiervan staat afgebeeld in het Nederlands Patriciaat nummer 77, blz. 502. Voor koopman Reinier Buysing maakte hij in 1790 een schoorsteenstuk. Het is een schilderij van het Lodewijk XVI-interieur van het koopmanskantoor Buysing te Leeuwarden. Op het schilderij zijn totaal vijf personen afgebeeld, waarvan enkele namen bekend zijn, en een hond. Van links naar rechts zijn afgebeeld: Gerard Buysing (1768-1820), een boerenknecht, een boer, koopman Reinier Buysing (1743-1821) en een landeigenaar. Reinier Buysing vervulde naast zijn koopmanschap ook talrijke maatschappelijke functies. Hij was lid van de vroedschap (gemeentebestuur) van Leeuwarden, was diaken, ouderling en regent van de diaconie. Op het schilderij zit Reinier Buysing voor de tafel en is half naar de toeschouwer toegedraaid. Hij houdt in zijn rechterhand een veren pen. Achter de tafel zit de boer met een glas in zijn rechterhand. Zijn linkerhand heeft hij in zijn vest gestoken. Behalve karaf, glas en boek liggen een aantal munten, een inktstel en

Notariskantoor Reinier Buysing. Fries Museum Leeuwarden.

paperassen op tafel. Voor de korte zijde van de tafel staat de boerenkecht met handen op zijn rug. Gerard Buysing, die zojuist door de deur naar binnenkomt, heeft een document in zijn rechterhand. Met zijn linkerhand houdt hij de deur vast. Helemaal rechts naast de schoorsteen zit de landeigenaar, die een lange stenen pijp rookt. Links op voorgrond staat een wit met bruin gevlekte hond. Voor de tafel op de grond ligt een velletje papier waarop staat 'CF Pinx'. Het schilderij is een beetje vlak en decoratief, maar ademt een aparte sfeer uit. Dit schilderij hangt in het Friesmuseum te Leeuwarden.

Verblijf in Heemstede

Na zo'n twintig jaar verliet Chr. Franck in 1806 Friesland en vertrok naar Holland. Hij vestigde zich aan de Glip te Heemstede. Hij huurde een kamer bij Hannes Wilkamp, een werkman en zijn vrouw Jaapje van Maris. De negentiende-eeuwse auteur van een standaardwerk over kunstschilders, Adriaan van der Willigen, moet hem persoonlijk gekend hebben. Hij schrijft over hem : *"Hij schilderde daar schier alles wat hem voorkwam en vervaardigde een aantal schilderijen, veelal dorps- en landgezigten ... Franck had verdiensten in onderscheidene delen der kunst en zou het daarin zeker verder gebragt hebben, indien hij zich gewend had, om de natuur meer te bestuderen; doch dit werd door hem veeltijd verzuimd, zelfs in de schilderachtige streken, die hij gedurende de laatste jaren zijns levens bewoonde"*. In 1810 zond Franck een schilderij in naar de tentoonstelling van Levende Meesters (=hedendaagse kunstschilders) te Amsterdam. De tentoonstellingen van Levende Meesters waren verkooptentoonstellingen, waar het publiek kennis kon maken met eigentijdse kunst. De tentoonstellingen waren gehouden in het gebouw van het Koninklijk Instituut op de Trippenburgwal (Trippenhuis). Van Franck hing er in 1810 een landschap met boerenwoningen. In 1813 stuurde hij een duingezicht in en een jaar later een schilderij van een binnenhuis met een stervende man, omringd door zijn huisgezin. In de Algemene Konst- en letterbode staat dit werk als volgt omschreven: *Het binnenhuisje van Franck was ook niet onverdienselijk, zijnde vooral rijk in stoffaadje en de beeldjes vol uitdrukking; althans het deed mij beter dan de Binnenhuisjes van Horstoke en van Reekers te Haarlem, waarin ik meerdere losheid zou wenschen, hoewel zij op hun beurt in andere opzigten boven dat van den hr. Franck weder op*

hunne beurt welligt iets vooruit hadden". In 1814 zond hij dit werk ook naar de tentoonstelling in Den Haag. Dit werk was getiteld: een armhuisgezin. Het werk is waarschijnlijk niet verkocht, aangezien een schilderij met deze omschrijving in zijn boedelinventaris voorkomt, die na zijn overlijden is opgesteld.

Toen hij naar Noord-Holland verhuisde veranderde hij zijn voornaam. In de stukken noemde hij zich voortaan Christiaan, de voornaam van zijn vader. In de notariële stukken vanaf 1811 staat hij vermeld als Christiaan Frederik Franck. In deze tijd kreeg hij de opdracht een familieportret te schilderen in huiselijke kring van de Amsterdamse familie De Hertog. Op het schilderij staat de koopman met zijn echtgenote en twee jonge dochtertjes afgebeeld in de huiskamer. De koopman heeft een brief in zijn hand met daarop: brief aan meneer de Hertog. In de kamer staat ook de wieg, een kinderstoel en wat speelgoed van de kinderen. Door dit soort schilderijen weten wij hoe een begin negentiende-eeuws welgesteld gezin woonde en leefde. Ook weten wij hoe Chr. F. Franck er zelf uit heeft gezien: een zelfportret van hem is aanwezig in het Rijksmuseum Amsterdam.

Chr. F. Franck overleed te Bennebroek. Hij is 's nachts verdronken in de Rooheller Zandvaart bij de Bennebroekerlaan in Bennebroek. Hoe kan iemand verdrinken in zo'n ondiep water? Was hij misschien dronken uit de herberg de Zwart Hond gekomen, die op de hoek van de Schoollaan en de Bennebroekerlaan was gelegen? Volgens Van der Willigen was hij op weg van een herberg naar zijn woning verdronken in een sloot, : *"waarin hij naar huis kerende en de weg miskende, schijnt gevallen te zijn."* Na zijn overlijden maakte notaris Gerlings een boedelbeschrijving op van zijn nagelaten goederen. De nalatenschap was niet groot. Hij bestond uit schilderijen, tekeningen, prenten, een schildersezal, een lessenaar, teken- en schildermateriaal, een tabaksdoos, een dwarsfluit, een paar zilveren broeksgespen en wat kleding. De notaris vroeg de Bennebroekse kunstschilder Jacobus Johannes van der Werf om de schilderijen te beschrijven en te taxeren. De korte beschrijving van de schilderijen is interessant. Het betrof negen landschappen, waaronder een Zwitsers landschap, tien portretten en een miniatuurportret op ivoor, schilderijen met onderwerpen als een boerenkermis, een heremiet, de verrijzenis van Christus, een Mariabeeld en het schilderij met een armoedig huisgezin. Dit schilderij

Winterlandschap. Amsterdams Historisch Museum

had hij in 1814 naar de tentoonstelling van levende meesters ingezonden. Zijn enige erfgenaam was zijn stiefbroer Adriaan Hulsbergen te Zwolle, aan wie de goederen zijn overgedragen.

Werk en waardering

In het Fries museum hangen naast de reeds beschreven schilderijen van het kantoor van Reinier Buysing, en die van het gezin van de heer Den Hertog, een Amsterdamse koopman, twee landschappen van Franck. Het is een zomerlandschap met bos, een herder en schapen en winterlandschap met een bevroren rivier met schaatsers. Het zijn romantische landschappen die volgens kunsthistorici beter van kwaliteit zijn dan zijn grote behangselstukken. De voorstellingen zijn in tegenstelling tot andere werken niet vlak maar ruimtelijk. De landschappen zijn niet naar de werkelijkheid geschilderd: ze zijn vermoedelijk samengesteld uit elementen. De voorstellingen passen geheel in het romantisch-idealisme van de decoratieschilderkunst uit het einde van de achttiende eeuw.

Van Franck is in het gemeentearchief te Leeuwarden ook een stuk bewaard waar de kaashandel op de Stadsboterwaag te Leeuwarden in 1796 is afgebeeld. Uit dit schilderij blijkt, dat hij niet goed met het perspectief overweg kon. Het is tamelijk vlak. Net als in de landschappen staan hier veel personen op afgebeeld. Het Amsterdams Historisch museum heeft ook twee doeken van hem. Het betreft een niet gedateerd Hollands winterlandschap met schaatsende personen, boerderijen, enkele huizen en een kerk. Het tweede schilderij in dit museum is een bergachtig Italiaans landschap met waterval en een Romeins monument. Uit de veilingcatalogus van Arnoldine Willink van Bennebroek blijkt, dat zij ook werk van hem had. Het was een schilderij met een landschap in de omgeving van Heemstede en Bennebroek met een boerderij aan een bosweg met hoge bomen gestoffeerd met vele dames en heren in negentiende-eeuws kostuum. Links steekt de toren van een kerk boven het geboomte uit. Op de voorgrond links een toegangshek met een koe en twee schapen. Het Rijksmuseum in Amsterdam beschikt over een zelfportret van Chr.F.Franck. Op dit paneel heeft de schilder een palet in zijn hand en is op de achtergrond een grafmonument afgebeeld.

Of Ch.F. Franck tijdens zijn leven veel waardering voor zijn werk kreeg, is niet bekend. J. Immerzeel schreef in 1855; *'Had Franck de schone natuur, die hem omringde, oplettender waargenomen en gemoedelijker geschilderd, zijn kunstwerk dat anders niet van verdienste ontbloot was, zou er veel bij gewonnen hebben'*.

Uit de nalatenschap van Chr. F. Franck blijkt in ieder geval, dat hij een veelzijdig kunstschilder was. Hij schilderde landschappen, bijbelse taferelen, stadsgezichten, portretten en interieurs. Vooral de laatste categorie is interessant: ze geven een kijkje in het dagelijkse leven aan het einde van de 18^e en het begin van de 19^e eeuw.

Annabella Meddens-van Borselen

NOTEN

- 1 Rijksarchief in Noord-Holland (RANH) Burgerlijke stand (BS) Bennebroek overledenen 1816.
- 2 Hans Krol schreef in zijn serie kunstschilders in Heemstede en Bennebroek een artikel over Chr. F. Franck, gepubliceerd in Heemstede Centraal van 23 november 1988; Recent archiefonderzoek in het rijksarchief in Noord-Holland te Haarlem heeft nieuwe gegevens over deze kunstschilder opgeleverd.
- 3 Volgens de doopboeken te Zwolle is hij op 4 mei 1755 gedoopt. (Gemeentearchief Zwolle (GAZ) RBSO nr 56, blz 131) Met dank aan Jeanine Otten van het gemeentearchief Zwolle voor de informatie.
- 4 GAZ ondertrouwboek RBSO 733, blz 260
- 5 E.A. van Dijk, Adrianus van Hulsbergen (1755-1827) kunstschilder: in Overijsselse biografieën deel 2, 1992.
- 6 Hendriekje Bosma, Behangschildderkunst in Noord-Holland.
- 7 De Leeuwarder couranten zijn aanwezig op het gemeentearchief van Leeuwarden. Met dank aan Klaas Zandstra van het gemeentearchief Leeuwarden voor de informatie.
- 8 Gemeentearchief Leeuwarden bouwmeesterboeken 21 december 1787;
- 9 De informatie over het schilderij is afkomstig van het Fries museum. Met dank aan conservator Gert Elzinga van het Fries museum voor de informatie.
- 10 Volgens de medewerkers van het Fries museum was Reinier Buysing notaris en is dit schilderij een afbeelding van een notariskantoor. Nader onderzoek in het Rijksarchief in Friesland heeft uitgewezen, dat deze Reinier Buysing (1743-1821) geen notaris was, maar koopman. Zijn kleinzoon Reinder Buysing was wel notaris van 1823-1845 in Friesland. (met dank voor de informatie van Otto Kuipers Ryksarchief Friesland)
- 11 Roeland van Eijnden en Adriaan van der Willigen, geschiedenis der vaderlandsche schilderkunst sedert de helft der XVIII eeuw.
- 12 Algemene Kunst- en Letterbode 1814, deel II blz 348.
- 13 Informatie over inzendingen naar tentoonstellingen van levende meesters is ook op internet te raadplegen op een site van Cuypers van de universiteit van Nijmegen het adres is: <http://baserv.uci.kun.nl/~ccuypers/cadens/HTM>
- 14 In de registre civique van Heemstede in 1811 noemt hij zich Christiaan Frederik Frank. (RANH arrondissementsbesturen inv.nr. 321 volg.nr.28). Hij geeft op dat hij op 1 mei 1756 te Zwolle is geboren.
- 15 De boedelinventaris bevindt zich in: RANH, Notarieel archief Heemstede inv.nr. 1759, akte 54 van het jaar 1816.
- 16 De kwitantie van de overdracht van goederen bevindt zich eveneens in het notarieel archief van Heemstede (Rijksarchief in Noord-Holland inv.nr. 1759, akte nummer 72 van het jaar 1816).